

ПРОЛОГ

Під тентом з їжею нас лишилося тільки троє: Грейді, я і кухар. Грейді та я сидимо за древнім дерев'яним столом й дивимося на наші бургери на пощерблених тацях. Кухар стоїть за прилавком і шкребе сковорідку лопаточкою. Він уже вимкнув плиту, та запах жиру все ще висить у повітрі.

На дорозі — де недавно товпилася купа народу — пусто, тільки жменька робітників і пара чоловіків, що чекають, поки їх відведуть у намет зі стриптизерками. Вони нервово роззираються, міцно тримають капелюхи й глибоко засовують руки в кишені. Чоловіки не будуть розчаровані: десь там усередині на них чекає Барбара з її всеохопними чарами.

Інші жителі містечка — дядько Ал називає їх селюками — вже пройшли через звіринець у велике шатро, яке здригається від скаженої музики. Оркестр традиційно грає свій репертуар на гучності, що розриває вуха. Я все це знаю напам'ять — прямо в цей момент частина спектаклю добігає кінця і Лотті, повітряна акробатка, злітає вгору шатра на обручі.

Я дивлюся на Грейді, намагаюся розчутити слова. Він роззирається і нахиляється ближче.

— Тим паче,— говорить він і пильно дивиться на мене,— я думаю, тобі є що втрачати.— І для більшого ефекту зводить брову. У мене серце стискається.

Шатро вибухає аплодисментами, оркестр плавно переходить на вальс Гуно. Я інстинктивно обертаюся в бік звіринця, тому що настав час для слонів. Марлена в цей момент або вилазить, або вже сидить на голові Розі.

— Мені пора,— кажу я.

— Сиди. Якщо ти надумав тікати зараз, то наступного разу їжу нескоро побачиш.

У цей момент музика вищить на максимумі. Нестерпне поєднання міді, писку й ударних — тромбони і флейти

змішалися в какофонії, труби пердять, луною під купол шатра злітає дзвін цимбалів, над нашими головами і в забуття.

Грейді застигає, тоді нахиляється над бургером, тримаючи його руками з відставленими мізинцями, й широко відкриває рота.

Я роззираюся. Ніхто не ворухиться — усі дивляться вгору. Кілька жмутів соломи носить вітром по землі.

— Що таке? Що відбувається? — питаю я.

— Тсс,— цікає Грейді.

Оркестр знову грає, цього разу «Зірки й смуги назавжди»¹.

— О боже! От лайно! — Грейді кидає їжу на стіл і підхоплюється, перечіпаючись через лавку.

— Що? Що таке? — кричу йому вслід.

— Марш катастрофи! — кидає він через плече.

Я дивлюся на кухаря, що витирає руки об фартух.

— Про що він, у біса, говорить?

— Марш катастрофи означає, що щось пішло не так. Зовсім не так,— відповідає кухар, намагаючись зняти фартух.

— Наприклад?

— Та що завгодно: відкритий вогонь, натовп розбігається, будь-що. Боже мій, селюки, напевно, нічого не підозрюють.— Він пролізає під кришкою прилавку.

Хаос — цукерники повибігали з-за прилавків, робочі виринають з-під країв шатра й біжать через галявину. Усі, хто залучений до роботи «Найвидовищнішого шоу братів Бензіні», ринулися до великого шатра.

Діамантовий Джо несеться повз мене в людському еквіваленті кінського галопу.

— Джейкобе! Звіринець! — кричить він.— Тварини на волі! Давай, давай, давай!

Повторювати двічі не знадобилося. У звіринці Марлена.

Я біжу прямо в гуркіт. Переляканий до чортиків, тому що шум нижчий за звук. Земля вібрує.

Вриваюся всередину — на мене несеться як. Кучерява шерсть, тупіт копит, роздуті червоні ніздрі й вирячені очі.

Я ледве встигаю відскочити, щоб не напоротися на закруглені роги, як пролітає повз і біжить із шатра. На ньому сидить нажахана гієна.

Кіоск посеред тенту розтоптали, на його місці метушиться роздратований натовп із плям і смуг — лапи, крижі, хвости, кігті, усе ричить, крекче, реве та ірже. Над хаосом — білий ведмідь, що безладно вимахує лапами розміром зі сковорідку. Одною лапою він задіває ламу й збиває її з ніг — БУМ! Лама падає на землю і розпластується у п'ятикінечну зірку. Шимпанзе вищать і квакають, катаючись на мотузках між котами. Зебра із шаленими очима роздратовано й надто близько бігає перед левом, що розтягнувся й припав до землі, напружившись і застигши.

Я панічно роззираюся, шукаючи Марлену. Натомість бачу, як кішка пробігла в бік великого шатра — пантера, її глянцева шерсть зблиснула й зникла в парусиновому проході. Якщо селюки нічого не підозрювали, то зараз точно зрозуміють. За кілька секунд лунає чийсь довгий вереск, тоді ще один, а далі тупіт тіл, що намагаються пробратися через інші тіла між лавами. Оркестр щось грає, але ментально стихає. Я заплющую очі: *«Господи, нехай вони всі вибіжать через задній вихід. Боже, не дай їм забігти сюди»*.

Розплющую очі й знову роззираюся, панічно намагаюся видивитися її. Трясця, наскільки важко знайти дівчину зі слоном?

Коли я помічаю її рожеву сукню, то майже скрикую від полегшення. Хоча, може, і скрикую. Я не пам'ятаю.

Вона стоїть на протилежній стороні, біля бокової стінки, спокійна, як літній день. Її сукня виблискує, наче рідкий діамант, сяйливий маяк на тлі різнокольорових куліс. Вона бачить мене й затримує погляд на цілу вічність. Спокійна, майже байдужа. Я починаю пробиратися до неї, але щось у виразі її обличчя мене зупиняє.

Цей сучий син стоїть спиною до неї. Розчервонілий, він кричить і махає тростиною зі срібним набалдашником. Його шовковий циліндр лежить на сніні позаду.

¹ Національний марш США.— *Тут і далі — прим. пер.*

Вона за чимось тягнеться. Між нами пробігає жираф — навіть у паніці його шия благородно вигинається,— і коли я бачу її знову, вона впевнено тримає залізний кілок гострим кінцем до землі. Стурбовано дивиться на мене й переводить очі на його голову.

— О боже.— Я раптом розумію, кидаюся уперед і кричу, хоча вона мене не чує: — Не роби цього! *Не роби!*

Вона піднімає кілок високо в повітрі й б'є його по голові, розбиває її, наче кавун. У нього тріскається потилиця, розширюються очі, а рот застигає в овалі. Він падає на коліна, а тоді лицем у сіно.

Я застигаю в шоці, навіть не помічаю, як мої ноги обхопив молодий орангутанг.

Так давно. Так давно. Та я ніяк не можу забути.

Я НЕБАГАТО РОЗПОВІДАЮ ПРО ТІ ДНІ. Ніколи не розказував. Не знаю чому — я працював у цирку близько семи років. Хіба це не привід розповідати про нього? Безперечно.

Хоча я знаю чому: я ніколи не вірив собі. Боявся вибвкати зайве. Я знав, як важливо їй було, щоб секрет лишався секретом,— тому я тримав усе в таємниці до кінця її життя й опісля.

За сімдесят років я не сказав жодній живій душі.

ОДИН

Мені дев'яносто. Чи дев'яносто три. Одне з двох.

Коли вам п'ять, ви знаєте свій вік місяць у місяць. Навіть коли вам трошки за двадцять, ви знаєте свій точний вік. Кажете, що вам двадцять три чи там двадцять сім. Але після тридцяти відбуваються дивні речі. Спочатку це легенька запинка, крихта сумніву. А скільки мені років? О, мені ж — ви починаєте впевнено, але запинаєтеся. Ви ж хотіли сказати «тридцять три», але це не точно. Вам тридцять п'ять. А тоді переживаєте, чи це не початок кінця. Це якраз він. Але щоб це визнати, вам знадобляться десятиліття.

Починаєте забувати слова: вони крутяться на язичі, але замість того, щоб із нього зіскочити, так там і лишаються. Ви йдете на другий поверх по щось, а коли врешті піднімаєтеся, то забуваєте, за чим ішли. Ви називаєте свою дитину іменами інших дітей, тоді кличкою своєї собаки і аж тоді згадуєте правильне ім'я. Іноді забуваєте, який сьогодні день. І врешті забуваєте, який надворі рік.

Насправді я не так багато й забув. Я просто перестав стежити за певними речами. Ми перейшли в нове тисячоліття, оце я знаю точно — була велика буча без вагального приводу, молодь переживала й закупала консерви, тому що комусь було ліньки лишити місце для чотирьох чисел замість двох. І це було минулого місяця. Або три роки тому. Десь так. Яка, власне, різниця? Минуло три тижні чи роки, а може, тридцять років горохового пюре, саго та підгузків для старих людей, яка різниця?

Мені дев'яносто. Чи дев'яносто три. Одне з двох.

Напевно, сталася автотрагедія або почалися дорожні роботи, тому що всі старенькі леді приклеїлися до вікна в кінці коридору й теревенять, ніби ватага дітлахів або в'язнів у спільній їдальні. Вони худенькі й хирляві, а волосся

вкриває голови, як туман. Більшість із них молодші за мене мінімум на десяток років, і це вражає. Тіло підставляє мене, а голова все заперечує.

Я стою посеред коридору, опираючись на ходунки. Я довго лікувався від перелому стегнової кістки, дякувати за це Богові. Якийсь час здавалося, що більше ніколи не стану на ноги — так мене сюди й затягли, — але я встаю щокілька годин і проходжу кілька кроків, і з кожним днем трошки далі й більше, поки не відчуваю, що хочу повернутися. Є ще порох у порохівницях.

Їх там уже п'ятеро, сивокосих бабусь, що скупчилися біля вікна й тицяють гачкуватими пальцями в скло. Я затримуюся подивитися, чи вони розійдуться. Не розходяться.

Я дивлюся вниз, перевіряю, чи прикріпили гальма, й обережно рухаюся, опираючись на ходунки, ризиковано сунуся. Я зібрався, стискаю гумові ручки й пересуваюся, випрямляючи лікті, якраз на один квадрат плитки. Тягну ліву ногу вперед, ставлю рівно, підтягну праву. Штовхнути, підтягти, почекаати, підтягти. Штовхнути, підтягти, почекаати, підтягти.

Коридор довгий, і ноги не слухаються мене так, як колись. Дякувати Богу, я не такий незграбний, як Камель, але все ж повільний. Бідний старий Камель. Це я вперше за кілька років згадав про нього. Йому доводилося високо піднімати коліна, щоб ступити крок стопами, що вільно теліпалися. А я тягну ноги за собою, наче до них гирі прикріплені, ще й сутулюся, тому врешті зупиняюся і дивлюся вниз на рамку ходунків.

Через деякий час я все ж доходжу до кінця коридору, і це добре — ще й на своїх двох. Тішуся, як дитя мале, хоча розумію, що доведеться пройти такий самий шлях назад.

Старі леді розходяться переді мною. Вони такі живі — можуть ходити самотужки чи мають подружок, які катають їх усюди. У цих жіночок ще всі мізки на місці, й вони добре до мене ставляться. Тут це рідкість — старигані серед натовпу вдів, що все ще оплакують своїх мертвих чоловіків.

— О, привіт, — каже Гейзел. — Дайте Джейкобу глянути.

Вона відкочує візок Доллі на метр назад і дріботить до мене, сплеснувши в долоні, з іскорками в молочних очах.

— О, так цікаво! Вони тут цілий ранок!

Я піднімаю голову, трошки нахилиюся в бік вікна, мружусь від сонця. Так яскраво, що секунду нічого не бачу. За момент предмети набувають форми.

У парку в кінці вулиці видніється велетенське брезентове шатро, вифарбоване в біло-пурпурові смуги, з безпомилково гострим верхом...

У мене серце падає, я піднімаю руки до грудей.

— Джейкобе! Джейкобе! — кричить Гейзел. — Божечки! Боже мій! — Вона махає руками від хвилювання і повертається до коридору. — Медсестро! Сюди! Містеру Дженковські погано!

— Я в порядку, — кажу я, кашляю і плескаю себе по грудях. Зі старенькими завжди така проблема — вони думають, що ти зараз склеїш ласти. — Гейзел! Я в порядку!

Пізно. Я чую, як риплять гумові підшви, й за секунду біля мене рояться медсестри. Можна перестати перейматися про далекий шлях назад до мого візка.

— ТО ЩО СЬОГОДНІ В МЕНЮ? — буркочу я, поки мене везуть у їдальню. — Вівсянка? Горохове пюре? Манка? О дайте вгадаю — каша із саго? Так? Чи цього вечора ми назвемо це рисовим пудингом?

— Ох, містере Дженковські, ви смішний тип, — пісно каже медсестра.

Вона знає, що відповідь не потрібна. Сьогодні п'ятниця, у нас буде стандартна поживна й нецікава суміш із м'ясного рулета, кукурудзи з вершками й картопляного пюре з підливою, що, можливо, колись постояла біля шматка яловичини. А вони ще й питають, чому я худну.

Я знаю, що не в усіх нас є зуби, але в мене вони є, і я хочу тушкованого м'яса. За рецептом моєї дружини, з цупкими лавровими листками. Хочу моркви, вареної картоплі в кожущках. І я хочу насиченого смачного каберне совінь-

йон, щоб усе це запити, а не яблучного соку з банки. Але найбільше я хочу качан кукурудзи.

Іноді я думаю, що якби мені запропонували вибір між кукурудзою і сексом із жінкою, то я обрав би кукурудзу. Не те щоб я не хотів зайнятися коханням — я все ще чоловік, деякі речі незмінні, — але коли я думаю, як зерна кукурудзи застрягають між зубами, то в мене аж слинки течуть. Це фантазія, я знаю. Ні того ні того не станеться. Мені просто подобається зважувати варіанти: от я стою перед царем Соломоном і маю вибрати — останній секс чи качан кукурудзи. Оце так дилема. Іноді замість кукурудзи я уявляю яблуко.

За всіма столами розмовляють про цирк, принаймні ті, хто здатен говорити. Мовчазні старі з кам'яними обличчями й зацікавленими кінцівками або ті, у кого так сильно трясуться руки, що вони нездатні втримати ложку, сидять під стінами, а медсестри кладуть маленькі порції їжі в їхні роти, а тоді вмовляють це пережувати. Вони нагадують мені пташенят, тільки абсолютно безініціативних. За винятком рухів щелеп, їхні обличчя так і лишаються непорушними й моторошно порожніми. Моторошно, тому що я бачу, до чого доживу. Є тільки один спосіб цього уникнути, та мені, правду кажучи, на нього начхати.

Медсестра підвозить мене до моєї тарілки. Підлива на м'ясному рулеті вже підсохла. Я тицяю в неї виделкою — трясеться, як холодець, знущається наді мною. Мені гидко, я піднімаю очі й зустрічаюся поглядом із Джозефом Мак-Гінті.

Він сидить напроти мене: новачок, контрабандист — адвокат на пенсії з квадратною щелепою, поламаним носом і великими вухами. Вони нагадують мені Розі, хоча в усьому іншому він на неї не схожий. Розі була чудовою, а він... Просто адвокат на пенсії. Не можу уявити, чому медсестри подумали, що юрист і ветеринар можуть мати спільні теми для розмов, але його привезли й лишили напроти мене в перший вечір, і відтоді він щоразу сидить тут.

Мак-Гінті дивиться на мене, його щелепа рухається туди-сюди, ніби в корови. Наймовірніше. Він реально почав їсти.

Старі жіночки щебечуть, як школярки, нічого не підозрюючи.

— Вони тут до неділі, — каже Доріс. — Біллі підходив питав.

— Так, два шоу в суботу та одне в неділю. Рендел з дівчатами поведуть мене завтра, — каже Норма й повертається до мене. — Джейкобе, підеш з нами?

Я відкриваю рота, щоб відповісти, але Доріс перебиває:

— І ви бачили коней? Божечки, вони просто прекрасні. Ми мали коней, коли я була маленькою. Я так любила їздити верхи. — Вона пригадує своє дитинство, і на мить я бачу, якою гарною дівчинкою вона колись була.

— А пам'ятаєте, коли цирки їздили потягами? — додає Гейзел. — Оголошення з'являлися за кілька днів до шоу — усі стіни міста були в афішах! Щільно-щільно, навіть цеглини між ними не розгледити!

— Чорт забирай! Я це пам'ятаю, так, — каже Норма. — Якось вони наліпили афіш на наш сарай. Сказали татові, що використовують спеціальний клей, який щезне через два дні, але ми не могли віддерти ті афіші місяцями! — хихикає вона й хитає головою. — Ох, батько страшно казився!

— А через кілька днів заїжджав потяг. Завжди на світланку.

— Мій батько водив нас до колій подивитися, як вони розвантажуються. Ох, там було на що подивитися. А потім шоу! Запах смаженого арахісу...

— І попкорн!

— І карамельні яблука, морозиво, лимонад!

— І тирса! Вічно в носа залізала!

— Я носив воду слонам, — каже містер Мак-Гінті.

У мене падає виделка, я піднімаю очі. Зі стариганя аж виливається самовдоволення, він чекає захоплення від дівчат.

— Неправда, — кажу я.

Усі змовкають.

— Перепрошую? — питає він.

— Ти не носив воду слонам.

— Та ні, я точно кажу.

— Ні, ти кажеш неправду.

— Ти натякаєш, що я брехло? — повільно питає Мак-Гінті.

— Якщо ти кажеш, що носив воду слонам, то так.

Жіночки витріщаються на мене з роззявленими ротами. У мене серце вистрибує. Не варто було мені це починати, але зупинитися теж не можу.

— Та як ти смієш! — Мак-Гінті трясє над столом старечими руками з вузлуватими пальцями й випуклими венами.

— Послухай,— кажу я.— Я десятки років чув, як старі пердуни на зразок тебе розказували, що носили воду слонам. І я тобі точно кажу, що такого не було.

— Старий пердун? Старий пердун? — Мак-Гінті вскакує, візок за ним відлітає назад.

Він тикає на мене гачкуватим пальцем. Раптом падає, наче під ним розірвало динаміт, і зникає під столом. Я встигаю помітити тільки перелякані очі й відкритий рот.

— Сестро! Сестро! — кричать старі леді.

Знайоме рипіння каучукових підшов, за мить помічниці піднімають Мак-Гінті під руки. Він гиркає, намагаючись випростатися від них.

Третя медсестра, тоненька темношкіра дівчина в блідо-рожевому, стоїть скраю столу з руками на стегнах.

— Що тут відбувається? — питає вона.

— Цей старий сучий син назвав мене брехлом, от що,— відказує Мак-Гінті, якого вже надійно всадили в крісло. Він поправляє футболку, піднімає підборіддя зі сріблястою щетиною й схрещує руки перед собою.— А також старим пердуном.

— О, я впевнена, що містер Дженковскі зовсім не це має на увазі,— каже дівчина в рожевому.

— Я маю на увазі якраз це,— кажу я.— І він такий самий. Пффф, воду для слонів він носив, аякже. Ви хоч уявляєте, скільки п'є слон?

— Що ж, я навіть не знаю,— каже Норма, міцно стуляючи губи й хитаючи головою.— Знаю тільки, містере Дженковскі, що з вами щось не так.

Ага. Ну, ясно тепер.

— Це неподобство! — вигукує Мак-Гінті, нахилиючись у бік Норми й розуміючи, що більшість на його стороні.—

Я не розумію, чому я маю миритися з тим, що мене назвали брехлом!

— А також старим пердуном,— додаю я.

— Містере Дженковскі! — підвищеним тоном каже темношкіра медсестра, підходить до мене і прибирає гальма на моему візку.— Думаю, вам треба побути у себе в кімнаті. Трошки заспокоїтись.

— Зачекайте хвилину! — кричу я, поки вона розвертає мене від столу до дверей.— Мені не треба заспокоюватися. І я навіть не поїв!

— Я принесу вашу вечерю в кімнату,— каже вона зраду.

— Я не хочу в кімнату! Поверніть мене! Ви не маєте права!

Але схоже на те, що має. Дівчина везе мене коридором зі швидкістю світла й блискавично повертає в кімнату. Натискає на гальма так різко, що я аж здригаюся.

— Я просто зараз повернуся в їдальню,— кажу я, поки вона піднімає підставку для ніг.

— Ні, не повернетесь,— відказує медсестра і опускає мої ноги на підлогу.

— Це несправедливо! — вигукую я і відчуваю, що переходжу на фальцет.— Я за тим столом сидів завжди, а він тут усього два тижні! Чому всі за нього?

— Ніхто тут ні за кого.

Вона нахилиється, підставляючи своє плече під моє, піднімає мене, я кладу голову їй на плече. У неї пряме волосся, яке пахне квітами. Дівчина садить мене на ліжко, у мене перед очима її груди в блідо-рожевій формі. І бейдж з іменем.

— Розмарі.

— Так, містере Дженковскі?

— Він бреше, ви ж розумієте.

— Нічого такого я не розумію. І ви так само.

— Та ні, я якраз розумію. Я був на шоу.

Вона роздратовано кліпає.

— Ви про що?

— Ох, та ні про що.

— Ви працювали в цирку?

— Та забудьте.

Незручна пауза.

— Містер Мак-Гінті міг серйозно собі нашкодити,— говорить вона й вирівнює мені ноги. Швидко, вправно, але зупиняється.

— Не міг. Цих юристів жодна трясця не візьме.

Вона довго на мене дивиться, начебто бачить у мені особистість. Мені навіть здається, що я чую дзвін тиші. Дівчина різко повертається в реальність.

— Ваша сім'я поведе вас на вихідні до цирку?

— О так,— гордо кажу я.— До мене ж щонеділі приходять. Завжди, як годинник.

Розмарі струшує ковдру й кладе мені на ноги.

— Принести вам вечерю?

— Ні.

Зависає незручна пауза. Мабуть, я мав додати «дякую», але вже пізно.

— Ну добре,— каже вона.— Я пізніше зайду перевірити, чи потрібно вам щось.

Ага. Прийде. Вони так завжди говорять.

АЛЕ, ЧОРТ ЗАБИРАЙ, ВОНА ПОВЕРТАЄТЬСЯ. Вривається в мою кімнату й ставить тацю з обідньою каламуттю мені на коліна.

— Нікому не кажіть.— Сідає поруч і розкриває серветку з пластиковою виделкою і тарілкою фруктів: полуницею, диною, яблуком.— Я взяла це собі на обід. Я на діті. Хочете фруктів, містере Дженковскі?

Я б відповів, але прикрив рота долонею — відчуваю, як вона тремтить. Божечки, яблуко.

Вона плескає мене по плечу й виходить із кімнати, ввічливо ігноруючи мої сльози.

Я кладу шматочок яблука в рота, відчуваю його сік. Флуоресцентна лампа наді мною гуде й освітлює мої криві пальці, якими я беру фрукти з тарілки. Пальці здаються чужими. Це точно не мої.

Вік — страшний крадій. Тільки-но приводиш життя до ладу, він вибиває землю з-під ніг і затягує назад. Робить боляче, затуманює голову й нишком поширює рак у тілі дружини.

Лікар сказав, там метастази. Лишилося кілька тижнів чи місяців. Але вона була слабкою, як пташка. Померла через дев'ять днів. Після шістдесят одного року зі мною вона просто стисла мою руку й видихнула востаннє.

Попри те що я хотів би повернути її, я все ж радий, що вона пішла першою. Її не стало, і в мене всередині ніби щось тріснуло. У той момент усе скінчилося і для мене. Я не хотів би, щоб таке відчула вона. Бути тим, хто вижив,— лайняно.

Я завжди думав, що найкраща альтернатива — це старіти, але тепер не певен. Іноді буденність із бінго, співами й древніми людьми на візочках, які збираються у коридорі і з яких сиплеться пісок, примушує мене хотіти вмерти. Особливо коли я розумію, що я один із древніх стариганів, які припадають пилом, наче нікому не потрібні цяцьки.

Але що я можу зробити? Усе, на що я зараз здатний,— це чекати невідворотного й спостерігати, як привиди минулого метушаться у моєму пустому теперішньому. Вони ламають усе, нахабно вриваються, тому що їм ніхто цього не забороняє. Я перестав із ними боротися.

Вони й зараз метушаться й руйнують усе навколо мене.

Заходьте, почувайтеся як удома, не соромтеся. Побудьте тут трошки. О, перепрошую — ви вже й так комфортно влаштувалися.

Довбані привиди минулого.